

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 4, 2012

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 4, 2012

**ДЪРЖАВАТА И НЕЙНАТА ПОДКРЕПА ЗА КУЛТУРАТА И
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИЯ СЕКТОР. СЛУЧВА ЛИ
СЕ НЕЩО С НОРМАТИВНАТА УРЕДБА И ПРОИЗТИЧАЩИТЕ
ОТ НЕЯ ПОЛИТИКИ ЗА ОБЩЕСТВЕНИТЕ БИБЛИОТЕКИ В
БЪЛГАРИЯ?**

АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ

Alexander Georgiev Dimchev. THE STATE AND ITS SUPPORT FOR CULTURE AND LIBRARY-INFORMATION SECTOR. WHAT DEVELOPMENTS FOLLOW THE CURRENT LEGISLATION AND THE POLICIES THAT ENSUE FOR PUBLIC LIBRARIES?

The paper examines a field of importance for Bulgarian libraries, namely to what extent does the state have a responsibility towards the sector of culture, and in particular the sector of libraries. The issues considered are given at the background of various approaches concerning state support in separate countries. An analysis of the forms of support for public libraries in Bulgaria from 1989 to the present is carried out on this basis. The analysis takes into account studies and evaluations of the state of the legal basis for libraries for the period. The emphasis is on the Public Libraries Act, adopted in 2009 and policies which stemmed after its adoption. A critical assessment is made on the state of public libraries as an outcome of the absence of clarity and continuity in the application of purposeful state policies and strategies. The result of this absence of such intentions and steps has led to a very serious lagging behind in public libraries. This in turn does not provide a satisfactory library-information service for the public compared

with current tendencies. One has the unpleasant feeling of a breach of democratic principles of access to information to large groups of the population.

The questions in the study fall into two sections and present matters in the course of their development.

1. Regulation models and management of the library-information sector

The political changes which were carried out after 1989 led to a transformation of the social model in Bulgaria. The new conditions brought qualitative changes in legislation in all fields. This took place in economic conditions, the economy going through a serious crisis, accompanied with drastic problems in various social sectors, activities, institutions affecting the population as a whole. Culture, education and science were among the spheres affected above all. Libraries falling in the context of these sectors were decisive as structures affecting public interest, considering that 5000 libraries were closed. In particular in the case of libraries the absence of an adequate Government policy, resulted in a sharp decline in their information potential and resources, hence a loss on trust towards them, reflecting their social role and use. During the years of transition kind of censorship emerged – that of financial censorship, due to scant funding for the maintenance and development of library-information resources, as well the lack of understanding of the need to provide the necessary library-information services and services for the population. A similar phenomenon in conditions of change should not have been allowed, as it is in direct contrast with the ideas of a democratic society. The author shares the view that one of the fundamental factors and causes for such unfavorable development of processes in the library sector is the absence of a strategy and policy by the state neither in a short-term period nor in a long term period.

Good international models show that that the state need not abandon its part in exercising its influence and influence in the field of culture and in particular in the library sector. H. Chartrand's and McCaughey's models of possible approaches of regulation of the processes by the state, connected with the development of culture, namely Engineer, the Franco-Italian-German Architect, the British Patron, Catalyser, characteristic for the U.S.A. The models are also to a certain degree valid in the sphere of the library-information sector. The articles outlines three other models, characterizing information policy. They are to be found in legislation, subsidies and support for the library and information sector. The first is characteristic for EU member states, and presupposes active Government participation and regulation. The support is in the context of general policies and EU program platforms. Today it is to be found within initiatives and ideas defining structures such as the Europe 2020 Strategy – digital society, education, competition; the Horizon programme etc. The second model is characteristic for the U.S.A. and elsewhere. It is more liberal, with less or „invisible“ state regulation. As a result the third is very successful, and can be defined as the model of „chaos“. Declared policies and action by the state are absent.

A key element for the successful development of libraries, library networks and services is largely the existing library legislation in the respective country. The European Union realizes the significance of the suitable and adequate library legislation. Beyond common politics, the EU states, depending on their understanding of the significance of libraries and information, traditions and attitudes towards the library

sector, carry out their own policy within their own legal framework and financial framework.

2. Policies and legal regulation of the library sector in Bulgaria.

On the ground of the international tendencies presented and comparing them with Bulgarian experience in the Library sector I would like to note the following. Throughout the years of transition we ran into the phenomenon of variety of models or rather an absence of any model, policy and responsible attitude towards legal regulation of libraries, their activities in the fulfillment of their social mission. This was particularly characteristic for the first 10-12 years after the changes. The absence of a stand, which would be reflected in rules and laws, became the reason for the closing down of good libraries; the absence of declared state policy and strategy and strategies towards libraries; a drastic fall in their funding and development; the slow adoption of new information and communication technologies; unclear statutes, responsibilities and tasks before libraries; disruption of the possibilities of co-operation between libraries and their work within networks; the absence of requirements for an educational level qualifications of librarians etc. Another serious shortcoming is the fact that the a number of new Acts passed which concern libraries and their main activities, do not defend their status and funding, or the regulations concerning them are incomplete. Over the passed twenty two years the library community in its professional association – the Bulgarian Library-Information Association (BLIA) has on many occasions made serious efforts to draw the attention of institutions for a change of this unfortunate situation. On three occasions the Association has initiated drafts for Library Acts – in 1993, 1997 and 2006.

The last step of BLIA was the drawing up of legislation for libraries was the Legal Regulation for Libraries and Library and Information Activities in Bulgaria Project, which began in 2006, jointly with the Ministry of Culture and the British Council in Bulgaria. The main of the project was the create a packet of legal documents for libraries, harmonized with European directives which would constitute prerequisites for the full realization of the main mission of libraries as educational, cultural, informational and social institutions. The final result was the draft Act for Public Libraries (there are about 4000 public libraries in the countries). The draft Act was passed by the National Assembly of the Republic of Bulgaria in 2009. Both during its preparation and creation of other documents directives and recommendations of the Council of Europe were taken into account. Underling it are ideas adopted by IFLA and UNESCO as well as library institutions of leading countries. Analyses and comparisons of legislation and standards of libraries of over 25 countries were drawn, together with Bulgarian experience and traditions. The Act puts forth political course for the following:

A contemporary definition of the main functions of the kinds of public libraries as cultural, educational, information and social institutes , entrusted with the task to present a broad spectrum of library-information services such as gathering, storing, processing, systematizing and Providing to the public of printed and other documents and information. The emphasis is on equal and free access of citizens to the basics services.

The building up of a new type relationships between different types of public libraries through the creation of a National network public libraries.

Working out regulation of the conditions which library should provide, the manner of opening a library and closing a library, their funding, management, and interaction in the National Network of Public libraries.

Defining the characteristics of types of public libraries and their role in the National network of Public libraries. The functions and the tasks of the St. St Cyril and Methodius National Library as a National library are defined. The Act considers and observes the specifics of community centre libraries as an inseparable part of a community centre.

The determination of the type of library services provided to the public, differentiating them into basic services and specialized ones.

The provision of conditions for the realization of programs for the preservation of the national literary heritage.

Updating legal requirements for the depositing of documents in line with the leading international principles and practices.

The introduction of a system for management of the National network of public libraries, as well as criteria for the evaluation of activities of libraries.

The launching of a contemporary model for funding of various kinds of public libraries through the use of additional financial instruments, ensuring the realization of strategic goals for the development of the National network of public libraries.

A system of requirements for professional qualification of library staff in public libraries, in the spirit of leading tendencies in the European region. Its aim is to lead to development of the development of libraries as modern centres for social services and stabilize the profession and status library-information specialists through high educational levels and competence of staff working in libraries.

The application of a new type normative document – Standard for library-information services, used widely in advanced countries. The aim is through the standard to work out the necessary quantitative and qualitative criteria for funding and assessment of public libraries.

The final aims of the Public Library Act are as follows:

- to achieve stability in the library sector;
- by applying the Act libraries to work in accordance with modern tendencies and models;
- to adequately meet public information needs and the interests of the general public;
- to expand and make access to information more democratic;
- to include Bulgarian culture and libraries actively in the international information exchange, in projects for digital libraries and joint projects in the field of information, in projects for the preservations, protection and presentation of the cultural heritage;
- to build up the network of public libraries according to fixed rules and ensure its real functioning.

The main types of libraries the Act deals with are the St. St Cyril and Methodius National Library, 27 regional libraries, community centre libraries (about 3 900) and municipality libraries.

The expectations of professional librarians were that after the enactment of the Act for Public Libraries the process of a lasting regulation of the library sector would begin.

Unfortunately for the period from the adoption of the Act developments did not occur in this line. The main responsibility falls on the respective state institutions. The Regulations for Public Libraries stemming from the Act have not been drawn up, realized and do not carry out the obligations ensuing from the texts in the cited texts. Thus the Standard for Library-information Service and the Regulation for the Storage, Use and Disposition of the Library Collections. Issues and mechanisms connected with the functioning of libraries within the National network of public libraries have not been resolved either. Special concern stems concerning questions for the funding of libraries after the adoption of the Act. In 2009 and 2010 the Program of the Ministry of Culture Bulgarian Libraries Modern Centres for Reading and Information Provision was frozen. In the course of the last year of its running about 3 million BGN were allocated for it. In 2011 the Ministry allocated only about 1,3 million BGN. According to the recommendations of IFLA a minimum of about 20 million annually are necessary for acquisitions for public libraries in Bulgaria. In 2011 the funding for delegated state activities for libraries were reduced by 30% in comparison with 2009, which has made it impossible for them to maintain their collections.

Besides public libraries, owing to the absence of legal regulation many school and other kinds of libraries are in a state of collapse. According to surveys carried out by the Bulgarian Library-Information Association and according to the latest data of the National Institutes of Statistics there are 1465 school libraries in the country (2005), at 2569 schools (2010/2011). The libraries continue to decrease in number. Twenty five percent exist nominally without any activity. For the last three years the acquisition of new books or other documents at school libraries has fallen three times. Most of the libraries do not have computers or access to internet. The absence of normative documents and standards have led over the last few years to a mass closing down of school libraries or their formal existence. Where the best European practices have been applied school libraries have been transformed in „media centres“. Neglect of the significance and the place of the school library in Bulgarian schools has exceptionally serious consequences for the younger generation concerning their literacy, education and possibility for development. It also leads to the marginalization of entire groups of the population, in particular with minorities. The hope is that in the new regulatory acts on school education the issues of rules of such libraries should be included. With this aim in mind the Bulgarian Library-Information Association (BLIA) has been working as experts with representatives of the Ministry of Public Education, Science and Youth.

In conclusion the paper has drawn the conclusion of the absence of an adequate policy of responsible state institutions in Bulgaria concerning the adoption of normative documents touching on libraries, as well their application. Part of the reasons are to be found in the absence of sufficient expert capacity in state organizations. This is not only valid for the sector of public libraries. It is difficult to describe the Bulgarian model in comparison with those mentioned in the beginning of the paper, owing to its lack of order, chaos and changeability. Timid attempts have been made to introduce strategies by the Ministry of Culture for the realization of separate projects which touch on the national library infrastructure. In most cases the processes develop under the pressure of the library community, NGOs, and experts, as well as the outcome of well-meaning partnership efforts and financial support of foreign institutions and foundations. It is necessary to state the absence of the state concerning strategies and long-term visions. This should be done in particular in a world referred to as an „information“ world,

subordinated to knowledge. There is no awareness of the need of a strong and effective library-information sector for the development and democratization of society. There is no arrangement and understanding of a number of social roles in defense of the interests of various groups of the population – in particular in times of crisis. In order to return trust towards them state institutions should quickly undertake steps to adopt the necessary normative and subnormative documents and standards for libraries. Financial support for the sector should be reconsidered with the aim to modernize libraries, enhance their information resources and potential. Strategic documents for future courses should be drawn up, with priority. Specialists dealing with problems in crisis situations offer strategic plans as the most successful for overcoming these crisis. In this respect the library community, in the person of its professional organization BLIA has always taken an active part, and provided initiatives in the design and realization of important projects which define structures. The way is one, the way of good intentions and partnership, with the aim of arriving at effective solutions when the resources are scant, working people in the country.

1. Модели за регулация и управление на библиотечно-информационния сектор

Политическите промени, осъществени след 1989 г. доведоха до трансформация на социалния модел в нашата страна. Действащата до този момент нормативна база бе създадена при други общественоекономически условия и бе вече неадекватна на обществените процеси. Наложителни бяха радикални реформи в този сектор. Преди всичко бе необходимо да се промени самата философия на нормативната база. От съществено значение бе и хармонизирането на българското законодателство с правната система на Европейския съюз.

Процесът на трансформация протичаше трудно, с много сътресения поради мащабите на дейностите, които трябваше да се извършат, за да „заработят“ новите обществени отношения и поради остро противопоставяне между политическите сили, отговорни за извършването на промените и за приемането на новите нормативни документи и стратегии.[4, 5]. Честата промяна в концепциите и идеите, отразявани в документите, водеше до дефекти при тяхното изработване и прилагане, липсваше достатъчно опит както в институциите, така и в кадровия им потенциал за работа в динамично изменящата се среда. Един от възловите недостатъци бе несъобразяването и незачитането на експертното мнение от страна на овластените лица за провеждане на публичните политики. Всичко това се случваше в условията на икономика, изпаднала в тежка криза, което доведе до драстични проблеми в различните обществени сектори, дейности, институции и населението като цяло.

Сред най-сериозно засегнатите сектори бяха културата, образованието и науката[13, 14]. В доклада си пред националната

конференция „Българската култура между държавата и пазара“ Биляна Томова[25], специалист в областта на икономика на културата подчертава, че кризата отдалечи хората от възможностите да се възползват от културните ценности, доведе до рестрикция на правата им за равен достъп до потреблението на културни продукти и услуги. В изследване, проведено от колектив от Университета за национално и световно стопанство през 1999 г. и повторено през 2005 г., се установява, че 60.8% от анкетираните въобще не са посетили каквато и да е културна проява през анализиранияте години[25].

През годините на прехода една от най-засегнатите институции в тези структуроопределящи области бяха библиотеките[1, 8, 23]. Без преувеличение може да се каже, че при библиотеките липсваше адекватна държавна политика. Последствията бяха много тежки. Икономическата криза подложи този сектор на нов вид цензура – „финансова“, изразяваща се в оскъдно субсидиране за поддръжане и развитие на библиотечно-информационните ресурси, отсъствие на подкрепа за осигуряване на нужното библиотечно-информационно обслужване и услуги на населението. Повече от 5000 библиотеки бяха закрити[9]. Намален бе рязко техният информационен потенциал и ресурси, доверието към тях рефлектира върху обществената им значимост и полезност. Проявилите се неблагоприятни тенденции в тези сектори нарушиха определени конституционни права на хората, което беше в остър дисонанс с идеите на демократичното общество и изобщо не биваше да се допуска.

Убеден съм, че един от фундаменталните фактори и причини за подобно неблагоприятно развитие на процесите в библиотечния сектор е липсата на стратегии и политики на държавата в краткосрочен и в дългосрочен план. Анализът на цялостната политика (или липсата на такава) и нейната оценка са необходими, за да се видят грешките и пропуските в редица решения на ръководните институции и на основата на водещите насоки в развитието на теорията и практиката в света да се изградят основи за една бъдеща стратегическа визия в този сектор.

Подстъпът към такъв тип изследване изисква да се проследи чуждестранния опит за регулация на нормативната база в епохата на глобализация. Широкото разпространение на новите информационни технологии (НИТ), които правят институциите подвластни на трансформации, изискват гъвкава адаптация спрямо промените и

очакванията от страна на обществото, икономиката, образованието, науката и културата. Библиотеките като част от публичните агенции също се променят. Измененията и предизвикателствата в света на информацията, интернет средата и „икономиката на знанието“ налагат адаптирането им към нови роли и модели на развитие и действие. Полагат се сериозни усилия за съобразяване с новите реалности и потребности, за утвърждаване на библиотеките като опорни центрове за информиране на населението. Добрите международни образци сочат, че държавата не абдикира от своята роля за влияние и въздействие в областта на културата и в частност в библиотечния сектор, особено в глобалния свят, в който от ключово значение е информацията и достъпът до нея, запазването на националната идентичност.

Намесата на държавата има различни форми на проявление – нормативна, финансова, протекционистична, проектна и др. В теоретичната литература се разглеждат различни модели на регулация. Така например Васил Проданов[21], стъпвайки на моделите на Чартхънд и Маркофи, представя четири възможни подхода за регулация от страна на държавата по отношение на процесите, свързани с културата:

– **Модел на етатизираната култура („Инженер“)** – характерен за страните от бившия социалистически лагер. В тях „на културата и културната хегемония се отделя ключово място в легитимацията на обществено-политическата система и формирането на индивидите. Държавата е директен собственик на културните организации и на художествените средства за производство, налагащ съответни идеологически, морални, възпитателни стандарти на културата. Нейното финансиране е силно зависимо от политиката. Функцията „инженер“ не изчезва с разпадането на държавния социализъм, но е силно маргинализирана и почти незабележима в либералното общество, демократизира се и приема нови форми.“

– **Френско-италианско-германски модел („Архитект“)** с дълготрайни исторически наслоения в тези страни – характерен с това, че финансирането в културата е „във висока степен свързано с ролята на държавата и нейния протекционизъм“. „Държавата подкрепя определени равнища на художествена дейност и на изящни изкуства. Това става важен белег за силната социална държава. Има Министерство на културата, което утвърждава определена културна политика на подкрепа на националната култура и нейното разпространение по света.“ Подобен принцип е възприет в значителна част от страните в Европейския регион. Той е характерен в една или друга степен и за нашата страна след 1878 г. „Държавата изгражда

значителна част от материално-техническата база на културата, определя щата на персонала и пр. на културните организации. Изборът обаче какво произведение да се създаде е право на културните творци, а не на държавата.“

– **Британски модел („Патрон“)** – държавата подпомага финансово културата, но не се меси в нейното съдържание. В страните, възприели подобна политика, „няма министър на културата, който да се сменя с правителствата и всяка партия да предлага специфична културна политика чрез държавната машина. Това, което се определя от държавата, е само общото ниво на финансова подкрепа, но не коя точно организация да получи тази подкрепа. Посредник между нея и културата са независими от държавата „съвети по изкуствата“, извършващи оценката“. В тях участват представители от различните творчески гилдии.

– **Модел на САЩ („Катализатор“)** – „развитието на културата се стимулира чрез гражданското общество“. Базисен момент в тази политика е наложилата се американска традиция да „катализира“ и поощрява този процес „чрез данъчни отстъпки, правени законово от страна на индивидите и корпорациите, организациите с идеална цел, т. е. дарения, които се приспадат от данъците“. Американското общество намира „трети път между държавата и пазара, опирайки се в много висока степен на едно разнородно и конкурентоспособно гражданско общество“, посредством което осъществяват финансирането и развитието на културата. „Така избягват потребността от Министерство на културата. По този начин те също субсидират културата и показват, че тя не е само пазарен продукт, но това не става чрез директно въздействие на държавата“.

Представените модели имат сходна степен на валидност и при библиотечно-информационния сектор. В зависимост от възприетия подход се формират политиките по отношение на библиотечното законодателство, финансирането, управлението и на други сегменти, свързани с неговото функциониране. Един от водещите учени в областта на библиотечното дело и на информационната политика в САЩ Ричард Рубин[32] споделя, че е важно да има ясни правила и стратегии, по които ще се развива библиотечно-информационният сектор в една страна. Политиката може да се заключава в полето на нормативната база в регламенти или в практики (написани или възприети), които да допринасят и влияят върху създаването, формирането, организирането и разпространението на информацията. Нейното проявление се търси също така в степента на въвеждане на съвременните технологии и на финансирането, нивото на образованието и подготовката на необходимите кадри и др. Най-често

информационната политика се дискутира по отношение на държавното законодателство. В САЩ то обикновено се фокусира в сфери като: авторско право; интелектуална собственост; информационни технологии за образователни и индустриални нужди; телекомуникации; държавни информационни системи и др. Дискусията за информационната политика и нейното регулиране се осъзнава като изключително важна материя. Счита се, че тя има жизнено важно значение за развитие на демокрацията, за защита правата на хората, за достъпа до информация, както и за намаляване на напрежението в противовес на стремежа към приватизиране на информационния сектор, значим доходоносен източник и инструмент за напредък. „Демократичните традиции налагат идеята за свободния поток от идеи като основа за просперитета на обществото, което не означава, че капитализмът и демокрацията са несъвместими. Напротив, това е внушение и символ, че информационната политика в демократичното общество изисква балансиране на социалните, икономическите и политическите интереси“. Отново според Рубин[32] по посочените причини политиките осъзнават, че информацията е структуроопределяща за вземане на решения, за действие и развитие на обществото. Държавните и местните власти са задължени да реализират тези идеи чрез създаването на условия за събиране, организиране, оценка и разпространение на информацията[2].

Друга класификация, която откроявам, предлага три модела, характеризиращи информационната политика с акценти върху законодателни мерки, субсидиране и подкрепа на библиотечния и информационния сектор[6]. Първият модел е характерен за държавите-членки на Европейския съюз. Той корелира с активно държавно участие и регулация. Вторият е присъщ на САЩ и някои други страни и може да бъде характеризирани като либерален, с по-слабо проявяващо се или „невидимо“ държавно регулиране[2]. Третият може да бъде определен като модел на „хаоса“. При него липсват заявени политики и действия от страна на държавата, които пораждат неустановеност, неадекватност и слабост на сектора, поради което той не може да отговори на социалната поръчка.

Ще посоча няколко примера. В различни страни от ЕС и в някои държави, които не са членки на ЕС на този етап, за реализация на стратегията, възприета в изпълнение на доклада на Бангеман след 1995 г., са приети национални информационни стратегии[6, 19]. Най-често те са оформени като актове на правителствено равнище:

Дания – „Информационното общество през 2000 година“;

Финландия – „Стратегия в информационната област“;

Германия – „Цели на федералното правителство“;

Холандия – „Визия за акселерация“ (работен план);
Португалия – „Национална инициатива за информационно общество“;
Испания – „Национална програма за развитие на телематични услуги“;
Швеция – „Комуникации без граници“;
Великобритания – „Информационното общество: план за действие“;
Ирландия – „Информационно общество, Стратегия за действие“;
Румъния – „Национална стратегия за информатизация и ускорено навлизане в информационното общество“;
България – „Стратегия за развитие на информационното общество в Република България“ и други.

Като стъпки за последователна политика в информационния сектор на ЕС в последните години могат да бъдат посочени усилията на Европейската комисия да инициира и приема важни програмни документи[6, 7, 9, 19, 20, 23, 24, 30, 34].

Особен интерес в това отношение представлява приетата през месец май 2010 г. „Програма за цифровите технологии за Европа“ („*Digital Agenda for Europe – DAE*“)[23]. Програмата е част от стратегията „Европа2020“ и съдържа ангажменти по 101 специфични политики за действие, структурирани в т.нар. „седем пилона“. Те са предназначени да планират преодоляване на бариерите, които биха попречили на тази ценна и значима идея да постигне ефект. **„Седемте пилона“ са:**

- Създаване на динамичен цифров единен пазар на онлайн съдържание и услуги (в това число на неограничени и сигурни европейски мрежови услуги и пазари на цифрово съдържание);
- Оперативна съвместимост и стандарти;
- Доверие и сигурност;
- Високоскоростен и свръхвисокоскоростен достъп до интернет;
- Научни изследвания и иновации;
- Повишаване на грамотността относно цифровите технологии, на уменията за тяхното използване и на приобщаването към цифровото общество;
- Ползи от ИКТ за обществото в ЕС.

Програмата се стреми да стимулира инвестирането за използване на технологиите и да осигурява активна подкрепа за цифровизацията на богатото културно наследство на Европа, и за оформянето на глобалното управление на интернет.

Програмата за цифровите технологии за Европа (*Digital Agenda for Europe*) бе последвана от друга инициатива „*Дигитален план – повече открит достъп (ОД) до научната информация (НИ)*“ (*Digital Agenda:*

more open access to scientific information)[29]. Този план, приет на 15 юли 2011 г., представлява по думите на създателите му Нейли Крус и Меър Геогеган-Куин „публична консултация“ с европейските изследователи, инженери и предприемачи как да се осигури повече открит достъп до научната информация в дигитална форма. Целта е да се избегнат предизвикателствата и трудностите поради високия растеж на цените на научните публикации, поради нарастващия обем на научните данни и нуждата от селекция, оценка и съхранение на изследователските резултати. Откритият достъп, дефиниран като свободен достъп до научната продукция посредством интернет, може да помогне в това отношение. Учените, изследователите, финансиращите организации, университетите и др. заинтересовани групи се поканват да изпратят техните становища за това как да се подобри достъпа до научната информация в срок до 09.09.2011 г., след което трябва да последват препоръки и решения. Очаква се, че „*Дигитален план – повече открит достъп до научната информация*“ ще подпомогне достъпа до информация и многократното използване на знанието, които са ключови цели на *Дигиталния план за Европа (Digital Agenda for Europe)* и на *Иновационния съюз (Innovation Union)*.

Поредна инициатива на ЕС е „*Препоръка на Комисията относно цифровизацията и предоставянето чрез Интернет на материали в областта на културата*“ (27 окт. 2011 г.)[20]. Тази препоръка засяга и съхранението на материали в цифров вид. Посредством препоръките в документа се цели оптимизиране на ползите от информационните технологии за икономическия растеж, създаването на работни места и качеството на живот на европейските граждани като част от стратегията „Европа 2020“. Цифровизацията и запазването на европейското културно наследство, което включва печатните издания (книги, списания, вестници), снимки, музейни експонати, архивни документи, звукови и аудиовизуални материали, паметници и археологически обекти (наричани по-долу „материали в областта на културата“), е една от ключовите области, към които е насочена *Програмата* в областта на цифровите технологии. Европейските действия в тази област, включително разработването на „Еуропеана“, европейската цифрова библиотека, архив и музей, бяха подкрепени от Европейския парламент и от Съвета многократно.

В края на 2011 г. Европейската комисия лансира още една важна инициатива „*Стратегия за свободен достъп до данни*“ (*Open Data Strategy*), от изпълнението на която се очакват 40 милиарда евро всяка година за икономиката на ЕС[31]. При представянето на идеята на 12.12.2011 г. Нейли Крус, вицепрезидентка на Европейската комисия и отговаряща за *Дигиталния план*, заявява следното: „Огромната

информация, събирана от редица публични служби и администрации, представлява златна мина, чийто икономически потенциал все още не е разработен. Държави-членки като Великобритания и Франция вече осъзнават това богатство. Стратегията за увеличаване на резултатите в целия ЕС е триизмерна. Първо, Комисията ще даде пример като предостави свободен достъп до своите данни чрез нов портал. Второ, в ЕС ще се създадат хармонизирани условия на конкуренция за данните на свободен достъп. Накрая, тези нови мерки ще бъдат подкрепени със 100 милиона евро за 2011–2013 г., предназначени за финансиране на изследванията при технологиите за обработка на данни. Тези действия ще превърнат Европейския съюз в световен лидер в повторното използване на информацията, с която публичният сектор разполага. Те ще стимулират процъфтяващата дейност на превръщане на суровите данни в материал, необходим за стотици милиони ползватели на информационните и комуникационните технологии, независимо дали става въпрос за приложения на смартфоните като географски карти, актуална информация за пътното движение и метеорологичната обстановка, пособия за ценови съпоставки или друго. Значителни ползватели на тази информация са и журналистите и университетските кадри.“[31]. Според Н. Крус: „Днес изпращаме ясен сигнал към публичния сектор. Информацията, с която разполагате, ще има по-голяма стойност, ако я предоставите на други, така че в тази връзка започнете да използвате настоящата рамка, за да се присъедините към прозорливите лидери, които вече получават плодове от подхода си за свободен достъп. Данъкоплатците вече са платили за нея, така че най-малкото, което можем да направим, е да я предоставим обратно на тези, които желаят да я използват по нов начин за благото на хората и за създаване на работни места и богатство.“ Стратегията ще позволи на всеки еднократно или многократно да ползва, както и да разпространява свободно съвсем безплатно или на минимална цена данните на свободен достъп, които са обща информация.

В разработените в държавите-членки на ЕС документи съществено място се отнежда и на библиотеките[6, 7, 24, 34]. Тази активна политика продължава да се развива и да намира през годините израз в нови стратегии и програми. Специално за библиотеките се създават документи, в които се дефинира тяхната роля и място в обществото. Те спомагат сериозно за развитието на библиотечния сектор и са катализатор за оформяне на новата визия и мисия на библиотеките. При европейския модел, независимо от различията в развитието на библиотечните инфраструктури, правната регулация и лостовете за развитие на библиотеките през годините, постепенно се наблюдава припокриване на стратегиите за въздействие на държавата върху

библиотечния сектор в резултат на евроинтеграционните процеси и в търсенето на общи политики (т.нар. междусекторно сътрудничество). Подобно сближаване се постига и чрез инициране на проекти и общи препоръки за регулация. Очертава се тенденция да отпаднат чисто специализираните библиотечни програми. Подкрепата за сектора е включена в контекста на генералните политики и програмни платформи на Европейския съюз, а идеите за библиотеките са отразени в целите на „Европа 2020“ – за „дигитално общество“, „образование“, „конкуренция“; в програмата „Хоризонт“ и др. начинания в европейския регион.

С оглед на темата, която разглеждаме, най-значима е инициативата за „Библиотека Еуропеана“. Целта на *Еуропеана* е да обедини в общ портал електронни документи, артефакти и др. дигитализирани материали на редки и уникални документи, изображения, филмови материали, мултикултурни и многоезични колекции, които се съхраняват в библиотеки, музеи, архиви, културни и др. институции. Библиотеката предлага информация на 21 езика. При официалното откриване на „Еуропеана“ Вивиан Рединг [24], комисар по въпросите на информационното общество и медиите, заявява: „Това е началото на едно невероятно приключение, което ще позволи да се достигне до всички културни съкровища, изгубени в европейски библиотеки, музеи и архивни центрове.“. Тя кумулира около 10 млн. електронни документа. Проектът се оценява като важен и от политическа гледна точка като източник за влияние. Според Жозе Мануел Барозу, председател на европейската комисия, „Еуропеана“ е повече от библиотека“. Планират се нови версии в развитието на библиотеката и нови функции с цел разширяване на нейния потенциал, обхват и услуги. За целта се предлага целево финансиране от европейски фондове и от страните-членки. Вивиан Рединг обосновава тезата, че Европейската комисия ще създаде „мрежа от много дигитални библиотеки – в различни институции из Европа. Тези библиотеки „ще дадат на гражданите онлайн достъп до книги, до местни исторически записи, до архивирани филми и музейни обекти и ще осигурят такива услуги, чрез които те да могат да ги ползват. Ако ви харесва, създаваме виртуален храм, в който библиотеките са опорните стълбове, и Европа подкрепя структурата, която ги държи заедно. С други думи, нашата допълнителна стойност е в промотирането и споделянето на визия и в подпомагането на нейното осъществяване. Това значи коопериране, за да се избегне дублирането, коопериране в създаването на контакти и стандарти, коопериране в развиването на общи и по-изгодни решения. В същото време ще окуражавам държавите членки да развиват, укрепват и увеличават собствените си опорни стълбове“[24].

Осъзнаването на необходимостта от тези дигитални библиотеки на европейско ниво означава работа по три основни проблема:

дигитализация – с презумпцията да се предоставят документите от миналото онлайн, дигиталните библиотеки на бъдещето да притежават дигитални материали в нарастващ обхват от формати – например аудио, неподвижни и подвижни образи, 3D графични динамични уебсайтове;

мрежови достъп до ресурсите – потребителите очакват, че книгите и статиите ще им бъдат доставяни по мрежата и *че няма да им се налага физически да посетят библиотеката, за да се консултират с електронна публикация*;

опазване и архивиране на дигиталните ресурси. Дигиталните материали се нуждаят от поддръжка, за да се опазят живи, в противен случай може да бъдат загубени заради бързите промени в хардуера и софтуера или защото физическите им носители (напр. CD-ROM) се повреждат. Това е шок за повечето граждани, особено тези с дигитални камери, но библиотекарският свят възприе проблема преди години и търси начини да се справи с него.

Продължават идеите за усъвършенстване на дейността на „Библиотека Еуропеана“, както и за нейното координиране и сътрудничество с други проекти, сред които и с „Глобалната световна библиотека“ [36].

Очаква се много сериозно влияние за бъдещото развитие на „Еуропеана“ да изиграе вече цитираната *„Препоръка на Комисията от относно цифровизацията и предоставянето чрез Интернет на материали в областта на културата“* (27 окт. 2011 г.) [20]. В нея е отредено съществено място и на отговорните действия, които страните-членки трябва да решат по отношение на електронната библиотека. Понататъшното развитие на платформата „Еуропеана“ ще зависи до голяма степен от начина, по който държавите-членки и културните им институции я запазват със съдържание и насочват вниманието на гражданите към нея. Мерките за постигане на тази цел следва да бъдат насърчавани. Към края на 2011 г. „Еуропеана“ осигурява пряк достъп до над 19 милиона цифровизирани обекта. Само 2 % от тези обекти са звукови или аудиовизуални материали. Увеличаването на достъпното чрез „Еуропеана“ съдържание, включително видовете материали, които понастоящем са по-слабо представени, ще направи платформата по-интересна за потребителите. Общата цел е броят на обектите да достигне 30 милиона до 2015 г. в съответствие със стратегическия план за „Еуропеана“ и представлява важен етап в процеса на цифровизация на цялото европейско културно наследство до 2025 г. Осигуряването на

достъп чрез „Еуропеана“ до всички шедьоври, представляващи публично достояние (основните културни или исторически материали и обекти, определени и подбрани от държавите-членки), ще обогати съдържанието на платформата в съответствие с очакванията на ползвателите. Издаването на разпоредби в държавите-членки, гарантиращи достъп чрез „Еуропеана“ до всички съществени материали, цифровизирани с обществени средства, ще ускори развитието на библиотеката и ще създаде ясна рамка за участието на културни институции със съдържание, поради което въвеждането на такива разпоредби следва да бъде насърчавано. За реализацията на политиките, свързани с развитието на „Еуропеана“ държавите трябва да поемат задължения посредством:

- насърчаване на културни институции, издатели и други носители на права да предоставят достъп до свои цифровизирани материали чрез „Еуропеана“, подпомагайки по този начин осигуряването на достъп чрез платформата до 30 милиона цифровизирани обекта до 2015 г., включително два милиона звукови или аудиовизуални обекта;
- налагане на достъпността на цифровите материали чрез „Еуропеана“ като условие за всички видове публично финансиране за бъдещи проекти за цифровизация;
- осигуряване не по-късно от 2015 г. на достъп чрез „Еуропеана“ до всички техни шедьоври, които представляват обществено достояние;
- създаване или укрепване на национални „агрегатори“, подаващи съдържание от различни области в „Еуропеана“, и участие в трансгранични агрегатори в конкретни области или по определени теми, което може да доведе до икономии от мащаба;
- осигуряване на прилагането на общи стандарти за цифровизация, определени от „Еуропеана“ в сътрудничество с културните институции, с цел постигане на оперативна съвместимост на цифровизирания материал на европейско равнище, както и системно използване на постоянни идентификатори;
- осигуряване на широк и неограничен достъп до съществуващите метаданни (описания на цифрови обекти), получени от културни институции, с цел повторно използване посредством услуги от типа на „Еуропеана“, както и за нови приложения;
- изготвяне на план за информационна кампания с цел повишаване на осведомеността за „Еуропеана“ сред широката

общественост, и по-специално в училищата, в сътрудничество с културните институции, предоставящи съдържание.

Така например, в индикативните цели за минималния принос, който се поставя за държавите-членки, България трябва да осигури цифровизация и достъп до 267 000 обекта през 2015 г. Към 2011 г. в страната ни са дигитализирани 38 263 документа за целите на европейската библиотека.

Ключов елемент за успешното развитие на библиотеките, на библиотечните мрежи и услуги е съществуващото библиотечно законодателство в съответната страна. В Европейския съюз се осъзнава значението на подходящото и адекватно библиотечно законодателство. По тази причина бяха разработени и утвърдени през 2000 г. „Препоръки за европейско библиотечно законодателство и политика на Съвета на Европа/Европейското бюро на библиотечните, информационните и документационните асоциации (ЕБЛИДА)“ [6]. Те са приети от Комитета по култура и Съвета за културно сътрудничество на Съвета на Европа. Насоките са утвърдени също така и от Международната федерация на библиотечните асоциации (ИФЛА). Подготвени са на базата на задълбочено проучване и анализ на опита в различни страни в Европа. Обобщават добрите практики, водещите норми и области на регулиране. Препоръките нямат задължителен характер и не ангажират правителствата с тяхното изпълнение. Те целят да послужат като отправна точка на законодатели, политици и професионалисти, ангажирани със създаването на правни инструменти и правителствени политики и стратегии, засягащи библиотеките и другите информационни институции.

Извън общите политики, държавите в ЕС, в зависимост от своето разбиране за значимостта на библиотеките и информацията, от традициите и отношението към библиотечния сектор, провеждат собствена политика към последния и неговата правна и финансова рамка. Като много отговорни в това отношение могат да бъдат определени усилията на страни като Великобритания, Германия, Франция, Дания, Финландия и др.

Информационната политика на САЩ, определяна като либерална, с „невидимо“ държавно регулиране, е формулирана от Жан-Ноел Жанненией [30] в неговия труд „Когато Google провокира Европа. Преодоарии за един импулс“ по следния начин: „Европа (както и бедните страни) знае много добре, че САЩ, когато им е изгодно, умеят много добре да не се съобразяват с принципа „всичко за пазара“... Интернет не се е зародил в различните сфери на капитализма, а в отговор на належащите потребности на военните и мечта на академичната общност. После, на нашия континент, благодарение на

усилията на CERN – Европейския център за университетски изследвания, след един силен импулс, даден от британеца Тим Бернерс-Лий, в началото на 90-те се стигна до изработването и пускане в действие на World Wide Web (световната паяжина). Самият Google, който претендира да представлява цялата търговска мрежа, се е „родил“ през 1998 в Станфордския Университет в Калифорния, където Сергей Брин и Лери Пейдж са изучавали информатика, подпомогнати от специални федерални фондове, събрани преди всичко от National Science Foundation. Обаче много рядко се споменава, че само след като предприятието стана рентабилно, чак тогава почнаха да се влагат средства от доходите и рисковия капитал“.

В продължение на представената позиция е необходимо да се подчертае, че изключителна роля за развитието на различните сфери от обществото, в това число и за библиотечно-информационния сектор, и за осъществяване на революционни трансформации в него, изигра проектът за създаването на Национална информационна инфраструктура (НИИ). Инициативата бе предприета през 1993 г. от администрацията на президентската двойка Клинтън – Гор. Тя има революционно значение за развитието на технологиите, комуникациите, бизнеса и достъпа до информацията. По своя замисъл НИИ трябва да позволи на САЩ и на фирмите да се конкурират и да спечелят в глобалната икономика, като генерират конкурентни работни места за американците и се способства за икономическия растеж на страната. Посредством НИИ се цели също да се променят качествено условията на живот на американския народ (смекчаване на ограниченията, свързани с географско положение, увреждания, повишаване на икономически статус, осигуряване възможности на всички американци за развитие и др.). За реализацията на инициативата президентската администрация предложи законодателни и административни реформи. Проектът изигра изключителна роля за промяна на подхода на развитие на библиотеките и на техните услуги.

Важен феномен за успеха на библиотечното дело в САЩ е наличието на либерално законодателство[2, 32]. То позволява създаването на различни конфигурации на библиотечни обединения, кооперирани инициативи, консорциуми, координационни планове, мрежи и др. Специално за библиотеките към Конгреса е формиран Институт за музеите и библиотечните услуги (Museum and Library Services Act of 1996). Той има за задача да подкрепя със средства библиотеки и музеи, които изпълняват програми от национално значение. За целта ежегодно се предоставят около 150–180 млн. долара за реализация на библиотечни програми. На ниво щат са въведени нормативни актове, които регулират работата на библиотеките.

Законодателството е специфично за всеки един щат, посредством него те провеждат собствена политика в библиотечната сфера. На следващо ниво са документите, които са в правомощията на местните власти, които се отнасят главно до публични, академични и училищни библиотеки[2]. Те могат да приемат определени документи, които противоречат на щатския библиотечен закон – например в областта на отговорностите на настоятелствата, или по отношение неприкосновеността на информацията за библиотечните документи и услуги, предоставяни на потребителите и др. В повечето нормативни документи специално се извежда и подкрепя идеята за коопериране и координация и създаване на мрежи между различните библиотеки. Всичко това е довело до изграждането на ефективна свободно координирана библиотечно-информационна система.

Необходимо е да бъде посочен още един сериозен проект, зад който стои правителството – „Световната дигитална библиотека“ (World Digital Library)[36]. Идеята е на Конгресната библиотека на САЩ. При стартирането си Световната библиотека работи на седем езика – английски, руски, френски, испански, португалски, китайски и арабски, но включва документи на повече от 40 езика. Целта на начинанието е да се постигне свободен достъп чрез интернет технологията до библиотечните единици на световните библиотечни центрове. Проектът се развива съвместно с ЮНЕСКО и 32 партньори от различни страни.

В подкрепа на изложеното за сериозното инвестиране в библиотечния сектор в САЩ ще приведа становището на Фрида Вийзе, изпълнителен директор на Библиотеката по здравни науки и социални служби, Университет на Мериленд, Балтимор. В своята статия „Да бъдеш там: библиотеката като място“ тя ни припомня следните факти: „Както Марк Твен веднъж споделя – съобщенията за моята смърт са силно преувеличени, така и данните сочат други тенденции. Библиотеките продължават да бъдат изградени и реконструирани с добро темпо“. В данни от авторката, цитирани в списание „Американски библиотеки“, се съобщава, че общо разходите за строителство и ремонт на обществени библиотеки са между 500 и 700 милиона щатски долара годишно за последните шест години. Източниците на финансиране са се променили, обаче, от държавни и федерални (5%) до голяма степен към местни (87%), благотворителното финансиране идва на второ място (8%). На академичната сцена има 146 нови библиотеки и 148 ремонтирани и реконструирани между 1995 и 2002.“²

Интерес представлява подходът на администрацията на президента на САЩ Барак Обама, свързан с кризата и подкрепата на библиотеките. При представянето на федералния бюджет за 2010 г. пред Конгреса той заявява: „За да дадем на нашите деца добър начален тласък за преуспяване в глобалната икономика на информационната епоха, ние ще обзаведем хиляди училища... и университети с учебни помещения... и библиотеки, достойни за 21 век.“[33, 34].

При анализа на различните модели, свързани с регулация на библиотечния сектор, трябва да се има предвид и ролята на международните организации. Сериозно въздействие и катализатор за нормативното регулиране, развитие, унифициране и трансформация на библиотечния сектор и мрежи в отделните страни играят и програмите на ИФЛА и ЮНЕСКО[12, 26]. От особено значение в това отношение са препоръките на ЮНЕСКО от Световния конгрес за информационното общество от 2005 г. в Тунис, отразени в документа „От информационно общество към общество на знанието“[12]. В тях се дефинира значението на библиотеките за развитието на обществото и за преминаването към икономика на знанието. Библиотеките се определят като базови центрове за съхранение, генериране и разпространение на информация, за приложение на новите информационни технологии. На тях се възлагат важни социални задачи – да работят за преодоляване на информационната неграмотност, технологичното изоставане и дигиталната изолираност, за разширяване и демократизиране на достъпа до информация и др. Те са длъжни да бъдат неотменни субекти в образователната и научната политика. Мястото им е да бъдат сред генераторите и инициаторите за промяната на комуникационните канали в информационната сфера. Библиотеките имат и огромната отговорност за запазване и дигитализация на документалното наследство, съхранило цивилизационните достижения на човечеството. В документа на ЮНЕСКО се посочва, че за реализацията на тези значими задължения, е необходимо правителствата и институциите в отделните страни да провеждат отговорна политика за развитието на библиотечния сектор както в национален мащаб, така и за участието на библиотечно-информационните организации и мрежи в глобалния обмен на информация.

2. Политики и нормативна регулация на библиотечния сектор в България

Въз основа на представените тенденции в международен план можем да направим сравнение с българския опит в библиотечния сектор и неговото място в правното пространство. Сравнението налага следните заключения.

В годините на прехода се сблъскваме с феномен на неустановеност (или по-точно липса) на модел, политики и отговорно отношение към нормативната регулация на библиотеките, на тяхната дейност за изпълнение на социалната им мисия. Това явление е характерно най-вече за първите 10–12 години след промените. В подкрепа на изложеното ще използвам цитат на Биляна Томова[25] от конференцията „Българската култура между държавата и пазара“ (2007 г.): „Реформата – развитие на българска култура, започна да придобива чертите на установена публична политика едва в края на 90-те години... А дотогава – едно пропуснато десетилетие, една по-скоро случайна, и в много малка степен рационална и планирана политика... Изградеността на пазарна икономика в България бе призната през 2002 г. от Европейския съюз. Но десет години по-рано, без съществуването на специфични пазарни и законодателни инструменти в сектора на културата, българската държава се отказа от протекционизъм над културните индустрии. По този начин стремежът към либерализация на сектора доведе до рязко и механично отдръпване на държавната поддръжка... Това създаде криза в сектора.“ Мнения по този въпрос на същия форум изразяват Ивайло Знеполски и Ивайло Дичев.[3, 11] Първият застава зад тезата: „Противно на очакванията, след рухването на комунизма, премахването на цензурата и отварянето към световните културни потоци, в страните от бившата Източна Европа не се забелязва очакваният културен подем. Точно обратното, до голяма степен надделява констатацията за стагнация и дори продължителна криза... „

По отношение на библиотечния сектор нещата не звучат по-оптимистично.

Съществуващата нормативна уредба не можеше да регулира обществените отношения за библиотеките при качествено изменената ситуация след 1989 г. Документите, създадени през 70-те и 80-те г. на 20 век, бяха остарели по съдържание, голямата част от тях са нищожни по степен на валидност, не се вписват в новата правна инфраструктура. Институциите, отговорни за библиотеките, не обръщат и продължават да не обръщат сериозно внимание върху създаването на нормативни документи, които да променят съществуващото статукво. На фона на

интензивното приемане на нови закони в различни области на обществената практика съществува драстично изоставане в обновяването и създаването на нормативната база за библиотеките и библиотечно-информационните дейности. Библиотеките не присъстват дълго време в българското правно пространство като субект. По тази причина се стигна до сериозни проблеми и криза в библиотечно-информационния сектор. В подкрепа на изложеното бих посочил становището на Анка Гергова: „в българските условия, както е ясно, държавната политика след резкия социален поврат е динамична и лъкатушно криволичетца, провежда се в съответствие с политическите програми на бързо сменящи се правителства, променящи своите приоритети, между които библиотеките остават в края на опашката или просто се negliжират.“[1].

Липсата на позиция, която да намери отражение и в нормативна уредба, бе причина за: необосновано закриване на добри библиотеки; отсъствие на декларирана държавна политика и стратегии към библиотеките; драстичен спад по отношение тяхното финансиране и развитие; бавно навлизане на новите информационни и комуникационни технологии; неясноти по отношение на статута, отговорностите и задачите на библиотеките; нарушаване възможността на последните да си сътрудничат и да функционират като мрежа; липса на изисквания за образователното равнище и квалификацията на работещите в библиотеките и пр.[4, 8. 9]. Друг сериозен недостатък е фактът, че редица от новоприетите закони, които имат допирни точки с библиотеките и с техни основни дейности, не защитават статута и финансирането им, или съществуват недоразвити норми в тях. Като примери бих посочил *Закона за читалищата*, *Закона за народната просвета*, *Закона за висшето образование* и др. Пречки създават текстове в *Закона за счетоводството*, както и в някои поднормативни документи. *Законът за задължителното депозирание на печатни и други материали* също показва редица несъвършенства (поради незачитане мненията на професионалистите при неговото обсъждане и приемане), което наложи неговото осъвременяване в съответствие с актуалните тенденции и реалности, свързани преди всичко с навлизането на новите информационни технологии, носители и документи, както и с международни препоръки за депозирание на изданията.

През изминалите 22 години библиотечната колегия в лицето на професионалната асоциация – Съюзът на библиотечните и информационните работници (СБИР) (от 2008 г. Българска библиотечно-информационна асоциация-ББИА), многократно прави сериозни опити да обърне внимание на отговорните институции за

промяна на това незавидно положение. СБИР на три пъти инициира проекти за създаването на закони за библиотеките – 1993 г., 1997 и 2006 г.[4, 9, 29].

Последната стъпка на професионалната колегия за разработване на нормативна база за библиотеките бе проектът *„Правна регулация за библиотеките и библиотечната и информационната дейност в България“*, стартирал през 2006 г.[4,5]. Той бе съвместна инициатива на Българската библиотечно-информационна асоциация, Министерството на културата и Британския съвет в България. Основната цел на проекта е създаването на пакет от нормативни документи за библиотеките, хармонизирани с европейските директиви и формиращи предпоставки за пълноценно реализиране на основната мисия на библиотеките като образователни, културни, информационни и социални институции. В резултат през 2007 г. бе изработен *„Проект за Закон за обществените библиотеки“*. Подготвен бе и пакет от следните документи: *Предложения за промени в Закона за задължително депозиране на екземпляри от печатни и други произведения* (утвърден през 2000 г.); проекти за *Стандарт за университетските библиотеки*, за *Стандарт за специалните библиотеки* и за *Стандарт за училищните библиотеки*; проект за *Наредба за библиотечно-информационно обслужване в системата на народната просвета*. Стандартите имат препоръчителен характер.

Особено важен за постигане на регулация по отношение на националната библиотечно-информационна политика се явява *Законът за обществените библиотеки*, приет след съответните процедури за обсъждане от Народното събрание на Република България през 2009 г.[10].

Обществените библиотеки са най-многобройните в страната (около 4 000). Те са гръбнакът на териториалното библиотечно обслужване. Продължителната икономическа криза и нерешеният правен статут на този вид библиотеки доведоха неблагоприятната ситуация, при която много от тях съществуват номинално, но не изпълняват основните си функции и ангажименти. Значителна част от българските граждани са лишени от библиотечно-информационно обслужване, нарушено е конституционното им право на достъп до информация. При неговото разработване, както и при създаването на другите документи, са взети предвид насоките и препоръките на Съвета на Европа. Въведени са основополагащи идеи, възприети от IFLA и от библиотечни асоциации във водещи страни[17]. Особено внимание е отделено на въпросите за демократизацията и свободата на достъпа до информацията, защитата на правата на гражданите в това отношение. Документът стъпва на международно утвърдени документи като *Всеобщата декларация за*

правата на човека на Организацията на обединените нации, програмни документи на ЮНЕСКО и ИФЛА. Съгласуван е с основните конституционни норми в това поле, както и с наличната нормативна практика в страната. Направени са анализи и съпоставки на законодателни актове и стандарти за библиотеките в над 25 страни. Използвани са досегашният български опит и традиции. Законът предлага политики за:

- Съвременно определение за основните функции на видовете обществени библиотеки като културни, образователни, информационни и социални институти, които предоставят широк спектър библиотечно-информационни услуги, като събират, съхраняват, обработват, систематизират и предоставят за обществено ползване печатни и други документи и информация. Акцентира се върху равноправния и безплатен достъп за гражданите до основните услуги.

- Изграждането на нов тип взаимоотношения между различните видове обществени библиотеки чрез създаването на Национална мрежа на обществените библиотеки.

- Регламентиране на условията, на които трябва да отговаря една библиотека, начините за откриване и закриване на библиотеки, тяхното финансиране, управление и взаимодействие в Националната мрежа на обществените библиотеки.

- Дефиниране на характеристиките на видовете обществени библиотеки и тяхната роля в Националната мрежа на обществените библиотеки. Подробно са определени функциите и задачите на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ като национална библиотека на страната. Законът отчита и съблюдава спецификата на читалищните библиотеки като неразделна част от народното читалище.

- Определяне на видовете библиотечни услуги, които се предоставят на гражданите, като ги разграничава на основни и специализирани.

- Осигуряване на условия за реализацията на програми за опазване на националното книжовно наследство.

- Актуализация на нормативните изисквания за депозита на документи в съзвучие с водещите международни принципи и практики.

- Въвеждане на система за управление на Националната мрежа на обществените библиотеки, както и критерии за оценка на дейността на библиотеките.

- Налагане на съвременен модел за финансиране на различните видове обществени библиотеки чрез въвеждането на допълнителни финансови инструменти, които да осигурят изпълнението на стратегическите цели за развитието на Националната мрежа на обществените библиотеки.

- Система от изисквания към професионалната квалификация на персонала в обществените библиотеки в духа на водещите тенденции в европейския регион. Нейната цел е развитие на библиотеките като съвременни центрове за обществени услуги, стабилизация на професията и на статута на библиотечно-информационните специалисти чрез по-високи образователни нива и компетенции на кадрите, които работят в библиотеките.

- Прилагането на нов тип нормативен документ – *„Стандарт за библиотечно-информационно обслужване“*, широко използван в развитите държави. Целта е чрез стандарта да се зададат необходимите количествени и качествени критерии за финансиране и оценка на обществените библиотеки и за обществен контрол над тях.

Крайната цел, която се преследва чрез *Закона за обществените библиотеки* е:

- да се постигне стабилитет на библиотечния сектор;
- да се заработи в съответствие със съвременните тенденции и модели;
- да се отговори адекватно на обществените информационни потребности и на интересите на гражданите;
- да се разшири и демократизира достъпът до информацията;
- българската култура и библиотеки да се включат активно в международния обмен на информация, в проекти за дигитални библиотеки и коопериране в областта на информацията, съхранението, опазването и представянето на културното наследство.
- да се конституира мрежата на обществените библиотеки по определени правила и тя да заработи реално.

Основните видове библиотеки, които се третира от закона, са Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, регионалните библиотеки (27 на брой – по една в областен град), читалищните библиотеки – около 3 900, и общинските библиотеки.

Надеждите на нашата колегия бяха, че след влизането на *Закона за обществените библиотеки* ще започне процес на трайна регулация на библиотечния сектор. Ще се дадат възможности за развитие на целенасочени и адекватни политики по отношение на библиотеките. Ще бъдат приети заложените поднормативни документи, чрез които да се нормализират функциите, ролята, задачите и финансирането на библиотеките. Очакванията бяха за по-активна намеса на държавните и местните власти в подпомагането, регулирането и развитието на библиотечния сектор. За съжаление, през изминалия период от приемането на документа нещата не се случват в подобен план. Основна вина за това носи Министерството на културата. Въпреки

подадената ръка от страна на професионалната ни колегия в лицето на ББИА, то реално не изпълнява вменените му задължения по закон.

Професионалната колегия прави опити за нормализация на нещата.^{3,4,5,6} Продължават обещанията, но реални действия няма. Именно затова ББИА съвместно с други професионални, граждански сдружения и органи инициира *Националната кампания за възраждане на българските библиотеки* като протестен акт срещу неизпълнените ангажименти на Министерството.

Ето фактите:

1. По изпълнение на разпоредбите на Закона за обществените библиотеки не са подготвени, реализирани записаните в законодателния текст ред поети задължения:

- **Не е приет** „Стандарт за библиотечно-информационно обслужване“. Съгласно нормативния акт той трябваше да бъде утвърден от министъра на културата в тримесечен срок след влизането на закона в сила. В проекта за Меморандум, подготвен в началото на месец ноември 2011 г. от Министерството на културата, ББИА и други неправителствени организации, отново е поет ангажимент от министерството документът да бъде утвърден до края на 2011 година. Парадоксално е, че държавата не си изпълнява законовите разпоредби. До сега са разработени няколко варианта, предстои да бъде направен финансов анализ за приложението на стандарта.
- **Не е приета** Наредба за съхраняването, ползването и разпореждането с библиотечния фонд – чл. 55, ал. 2.
- **Не е създаден** публичен регистър на обществените библиотеки към Министерството.
- **Не са определени** централните обществени библиотеки (ЦОБ) в общините (чл. 33 и чл. 44).[16] Това не дава възможност за реализация на една от най-важните цели и задачи, залегнали в нормативния акт, а именно библиотеките в нашата страна да функционират като мрежа, съобразно модерните практики и препоръките в „Манифеста на ИФЛА/ЮНЕСКО за обществените библиотеки.“ Съгласно чл. 41 в глава трета от *Закона за обществените библиотеки* „Национална мрежа на обществените библиотеки“, се изисква обществените библиотеки да си взаимодействат и функционират в национална мрежа. Авторите на нормативния документ са заложили такова решение, защото то осигурява:

- ефективно функциониране на библиотеките в страната;
- възможности за изграждане на йерархични нива в мрежата с цел осигуряване на пълноценно обслужването на потребителите, независимо от тяхното местоживеене, с различни продукти и услуги и за развитие на нови технологични проекти;
- по-ефективно използване на финансовите средства чрез коопериране за набавяне на информационни източници, на ИКТ, споделено използване на ресурсите от участващите библиотеки;
- създаване на опорни точки за библиотечно-информационно осигуряване на потребностите в общините;
- формиране на обединени ресурси, сводни каталози, предоставяне на услуги чрез мобилно и междубиблиотечно обслужване и др.
- осигуряване на експертна и методическата дейност за по-малките библиотеки и за квалификация на библиотекарите;
- предоставяне на възможности на обучение на потребителите по информационна грамотност и др.
- участие в международни проекти и обмен на информация и др.

Основните задължения за т.нар. „опорни точки“ са дефинирани в чл. 33. (1), в който общинските библиотеки се определят като централни обществени библиотеки на територията на съответната община и изпълняват следните функции:

1. Събират, съхраняват, обработват, организират и предоставят за ползване библиотечен фонд;
2. Извършват библиотечно-информационно обслужване, включително междубиблиотечно заемане;
3. Извършват краеведска дейност;
4. Участват в регионалните автоматизирани библиотечни мрежи;
5. Подпомагат читалищните библиотеки на територията на съответната община и си взаимодействат с други библиотеки и организации за изграждане на филиали или подвижни форми за библиотечно обслужване;
6. Участват в програми и проекти;
7. Организират и провеждат културно-образователни инициативи;
8. Оказват съдействие на общинската администрация при реализиране на културната политика в областта на библиотечното дело.“

Както е видно, ролята на тези общински центрове е да бъдат „звезди“ в рамките на общината, да реализират държавни задачи и да

бъдат опора за останалите библиотеки на територията. Те изпълняват координационни функции в мрежата.

За да се осъществи заложената идея едно от първите неща е да бъдат определени т.нар. „централни обществени библиотеки“ в общините. (Съгласно териториалното делене на страната съществуват 264 общини.) Тезата е доразвита в чл. 44.:

„(1) Общинските библиотеки, включени в националната мрежа, са общински центрове при изпълнение на функциите по чл. 33, ал. 1, т. 2–6 и 8.

(2) Когато на територията на съответната община няма функционираща общинска библиотека, нейните функции се изпълняват от читалищната библиотека съгласувано с кмета на общината.

(3) В случаите по ал. 2, когато на територията на една община има повече от една читалищна библиотека, библиотеката по ал. 2 се определя въз основа на Стандарта за библиотечно-информационно обслужване по чл. 8, ал. 2.“

Определянето на т.нар. *централни обществени библиотеки* на територията на съответната община трябваше да бъде иницирано и проведено от Министерството на културата. В *Глава първа. Общи положения, чл. 6* е записано: „Министърът на културата осъществява държавната политика по отношение на обществените библиотеки, като създава условия за тяхното развитие.“ В случая тази задача може да бъде координирана с Националното сдружение на общините.

Изчакването и неизпълнението на идеите в Закона продължават да водят до липсата на отговорни политики, неефективно развитие на сектора, натрупване на сериозно финансово напрежение, невъзможност от осигуряване на добро библиотечно-информационно обслужване на населението и др. неблагоприятни ефекти. Много съществен е и моментът за регулацията и допълнителното финансиране на ЦОБ посредством Стандарта за библиотечно-информационно обслужване. Въпросите остават открити.^{6,7}

- Не е изяснен механизмът, чрез който министърът на културата ще упражнява координация, контрол и методическо ръководство върху Националната мрежа на обществените библиотеки – чл. 46.
- Националният съвет по библиотечно дело не действа ефективно– чл. 47, ал 1. (свикван е два пъти– въпреки острите проблеми в библиотечния сектор, отговорната и експертната роля, която е вменена на Съвета)

- Към редица общински съвети не са конституирани общински комисии за развитие на библиотечно-информационното обслужване на гражданите – чл.49, ал.1, 2. и 3.
- **Не са предоставени** финансови средства за регионалните библиотеки, свързани с изпълнение на задълженията им за извършване на регионални дейности и функции – чл. 27.

2. По финансиране на библиотеките след приемане на Закона:

- През 2009 и 2010 г. бе замразена програмата на МК „Българските библиотеки – съвременни центрове за четене и информираност“. През последната година от нейното съществуване бяха осигурени около 3 млн. лв. Към края на 2011 г. (може би в резултат на натиска и протестите) МК предоставя около 500 000 лв. за закупуване на книги и около 611 580 лв. за подобна цел за 938 читалища (общо около 1.3 млн. лв.). Съгласно препоръките е стандартите на ИФЛА са необходими минимум около 20 млн. годишно за попълване на колекциите на публичните библиотеки в нашата страна.
- За 2011 г. са намалени с 30% средствата за делегираните държавни дейности за библиотеките – в сравнение с 2009 г.
- За периода 2007 и 2008 г. 18% от библиотеките не са закупили по нито една книга, а през 2009 и 2010 г. около 90% от библиотеките не са закупили нови издания.
- Националната библиотека, съгласно данните в отчета за 2010 г., е изразходвала за покупка на документи за своите фондове 49.5 хил. лв. от предоставения ѝ бюджет.[18] Това е нищожна сума за подобна институция с национално и международно значение. Със средствата са набавени „29 т. български и чужди книги... Абонирани са 22 продължаващи издания... Абонирани са 155 български продължаващи издания за международен книгообмен и 48 загл. за читалните на библиотеката“. По финансови причини националната ни съкровищница не е в състояние да осъществява пълноценно и международните си контакти по линия на книгообмена, свързани с изпращането на български издания на партньорите си в чужбина. Това води до маргинализиране на българската култура и наука. Те стават невидими в свят, в който на мода е отвореността и глобализацията на информационните потоци.

Освен обществените библиотеки, поради липсата на нормативна уредба в много сериозен колапс са изпаднали училищните и други

видови библиотеки.^{4,5,8} Макар че те са подчинени организационно на други институции представляват различна видова група, при тях също отсъства регулация. От обществен интерес е важно да бъдат отбелязани последствията за училищните библиотеки в резултат на нормативния вакуум. Съобразно направени анализи от ББИА и по последни данни на Националния статистически институт в страната ни съществуват 1465 училищни библиотеки (2005 г.) при 2569 училища (2010/2011 г.). Тревожно е, че училищните библиотеки продължават да намаляват – 25% от номинално съществуващите са без дейност, т.е. тяхното присъствие не е ефективно. През последните години три пъти е намаляло набавянето на нови книги и на други документи в училищните библиотеки. В значителна част от тях не постъпват периодични издания и необходимата учебно-помощна литература. В по-голямата част от библиотеките липсват компютри и достъп до интернет. Средният брой на зети материали на един читател е много нисък – 8 библиотечни единици. Не е регламентиран статутът на училищния библиотекар. Той е приравнен към помощния персонал. Отсъствието на нормативни документи и стандарти доведоха в последните години до масово закриване на училищни библиотеки или до тяхното формално съществуване. Неглижирането на значението и мястото на училищната библиотека в българското училище води до изключително сериозни последствия за подрастващите по отношение на тяхната грамотност, образование и възможности за развитие. Също така до маргинализация на цели групи от населението, особено при малцинствените групи. Години наред библиотечната асоциация прави опити училищните библиотеки да намерят своето място в *Закона за народното образование* и други нормативни документи. ББИА е разработила проекти за *Стандарт* и *Наредба за училищната библиотека*. Надеждите са в новите нормативни актове за училищното образование това да се случи. За целта ББИА работи на експертно ниво с представители на МОМН. Крайно време е и българските училищни библиотеки, следвайки добрите европейски практики, да бъдат трансформирани в „медийни центрове“.

В заключение е необходимо да се подчертае – липсва адекватна политика на отговорните държавни институции в нашата страна по отношение разработването, приемането на нормативни документи за библиотеките, както и при тяхното прилагане.

Част от причините се коренят в отсъствието на достатъчен експертен капацитет в институциите. Това важи не само за сектора на обществените библиотеки.

От всичко, което бе казано дотук, става ясно, че е трудно да се причисли българският модел към представените в началото на статията модели поради неговата разхвърляност, хаотичност и непостоянство. Правят се плахи опити за налагане на стратегии от страна на Министерството на културата и за реализиране на отделни проекти с валидност върху националната библиотечна инфраструктура. В повечето случаи процесите се развиват под въздействието на натиск от страна на библиотечната колегия, неправителствени организации и експерти, както и в резултат на добронамерени партньорски усилия и финансова подкрепа от чуждестранни институции и фондации.

Трябва ясно да се заяви, че държавата няма отношение към изграждането на стратегия и дългосрочна визия за българските библиотеки и то в един съвременен свят, белязан с термина „информационен“ и подчинен на знанието. Не се осъзнава значението на силен и ефективен библиотечно-информационен сектор за развитието и демократизацията на обществото. Няма нагласи, нито разбиране относно поемането от него на редица социални роли в защита интересите на различните слоеве на населението – най-вече в кризисни моменти.

Връщането на доверието изисква държавните институции бързо да предприемат стъпки за приемане на необходимите нормативни и поднормативни документи и стандарти за библиотеките. Да се преосмисли сериозно финансовата подкрепа за сектора с цел модернизирание на библиотеките, нарастване на техните информационни ресурси и потенциал. Да се разработят документи за бъдещите стратегии, които ще се подкрепят приоритетно. В това отношение библиотечната колегия, в лицето на професионалната ни организация, винаги е участвала активно, иницирала е разработването и реализацията на важни и структуроопределящи проекти. Пътят е един – добрите намерения, партньорството, с цел да се намерят ефективни решения при ограничен ресурс в полза на хората в нашата страна.

Б е л е ж к и

¹ Повод за написването на настоящата статия са случващите се в последните няколко години силно негативни тенденции в библиотечния сектор в България в резултат на недостатъчното внимание и подкрепа от страна на държавата към него. Процесите се задълбочават поради неизпълнение на законови актове от отговорни институции, най-вече в лицето на Министерството на културата (МК). Това с основание предизвиква тревога в обществото, сред различни професионални организации (свързани с книгата, информацията, културата образованието,

науката) и библиотечно-информационните специалисти за нарушени конституционни и демократични права на гражданите по отношение достъпа до информация.

Особено активна в това отношение е позицията на Българската библиотечно-информационна асоциация (ББИА). Тя бе в основата на иницирането и провеждането на „Националната кампания за възраждане на българските библиотеки“ [22]. Посредством кампанията бе поставена цел – да се наложи траен дебат в обществото за съдбата на книгите, информацията и библиотеките в нашата страна и да се търсят прагматични решения. В рамките на инициативата категорично бе заявена нуждата от съвременни и модерни библиотеки, които да предлагат свободен достъп до разнообразни информационни източници, библиотечно-информационни услуги, технологии и продукти, необходими за покриване на потребностите на хората в нашата страна, независимо от тяхното местоживееене. Сегашната ситуация налага сериозни бариери по отношение развитието на образованието, грамотността, културата и науката. Отсъствието на отговорна политика към библиотечно-информационния сектор обрича хората на липса на информация във век на знанието, когато Европейският съюз е приел програмата „Европа2020“. Всички, които подкрепят „*Националната кампания за възраждане на българските библиотеки*“ задават категорично въпроса „къде е държавата?“ и търсят отговор защо тя не се намесва активно в решаването на проблемите на българските библиотеки. Защото въпросите за добрата и ефективно работещата библиотечно-информационна мрежа корелират с тези за: образоваността и грамотността на хората; участието ни в глобалния информационен обмен; развитие на културата, науката и икономиката в нашата страна. Те изискват стратегическа визия и програми, тъй като от тях зависят настоящето и бъдещето на страната. Без да вменияваме излишни задължения и тежести на държавата (оценявайки трудностите пред нея), ние очакваме тя да изпълнява заедно с професионалистите онези от тях, които са ѝ присъщи. Предлаганият текст служи да напомни за някои от тях...

P.S. Не мога да отмина един неприятен, унизителен и възмутителен факт по време на кампанията за възраждане на българските библиотеки. Беше направен опит за сплашване на част от участниците в пресконференцията на 8 ноември, 2011 г., за да не вземат участие в нея. Тази позиция на представители от Министерството на културата напомня за отминали времена, които явно имат своите последователи и днес, когато говорим, че страната ни е възприела белезите на демократичните общества. Бе търсена саморазправа по определено циничен начин с представителите на гражданското общество и с техните професионални организации. През годините на съществуването на ББИА не веднъж са правени подобни опити. Хората, които я управляват, не се огънаха. Историята показва, че онези, които се опитват да въвеждат полицейщина и цензура остават извън арената на политическите процеси.

В пресконференцията на 8 ноември 2011 г в БТА участваха: Ели Попова от ББИА, Спаска Тарандова от Столична библиотека; проф. Михаил Неделчев; проф. Александър Димчев; доц. Александър Кьосев; Сабина Павлова и Рада Шарланджиева, Съюз на преводачите; Ваня Пенева, „Мис България“ – студентка в Софийския университет (*посветила част от своята кауза на книгите, библиотеките и четенето*); писателите Георги Господинов и Калин Терзийски.

² Докладът на Американската библиотечна асоциация „Тенденции в академичните библиотеки за периода 1998–2008 г.“ предлага информация както за политики към библиотеките в университетите, така и за повишената потребност от тях. Необходимостта от библиотечни услуги в американските университети и колежи се е увеличила. Акценти в изследването ни показват следното:

- Общият брой на академичните библиотеки е нараснал с 6,9% - за периода.
- Общо библиотечният персонал отбелязва лек спад (-1.6 процента). В някои категории има значителни промени:

- Библиотекарите са се увеличили с 10,1%;
- Броят на други категории професионални сътрудници се е увеличил с 57,7%;

- Непрофесионалният персонал намалява с 5,8%;
- Студентите-асистенти са намалели с 11,9%;
- Общо разходите за академичните библиотеки са увеличени с 48.5%. Заплатите са нараснали с 30,6%. Средствата за информационни ресурси бележат значителен ръст от 134,9%. Въпреки това заплатите като процент от всички разходи са намалели с 5,9% – за периода от 10 години;

- Раздаването на книги е намаляло с 20,9% – за периода 1998–2008 г., а заемането от фонда на учебни материали е нараснало с 2,7%;

- МЗС бележи ръст на увеличение с 54%;
- Има увеличение на часовете, през които са отворени библиотеките за потребителите.

Като цяло библиотечните колекции за периода 1998–2008 г. растат както следва:

- 20,2% е увеличението на книги, подвързана периодика и други документи на хартиени носители;

- 898,3% е увеличението на електронни книги;
- 9–2% е увеличението на микрокопия;
- 244,6% е увеличението за текущ абонамент (в т.ч. електронен);
- 19,6% е увеличението на аудио-визуални материали;
- 92,6% е увеличението на електронни справочници и агрегирани БД.

Докладът затвърдява повишената необходимост от присъствието на библиотеките в университетите.

³ На 30 юни 2010 г. в Народното събрание бе проведено изслушване на представители на библиотечната общност пред Комисията по културата, гражданското общество и медиите, предложено по време на срещата на ББИА с депутати от Комисията в рамките на Националната библиотечна седмица. Присъстваха представители на Министерството на културата: Игор Чипев – началник на сектор „Литературно наследство“, Боян Нушев – парламентарен секретар на МК. ББИА беше представлявана от Ваня Грашкина – председател на ББИА, проф. Боряна Христова – директор на Националната библиотека, Анета Дончева – зам.-директор на Националната библиотека, доц. Александър Димчев – декан на Философския факултет на Софийския университет, Емилия Милкова – директор на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – гр. Варна, Спаска Тарандова – зам.-директор на Столична

библиотека, Слава Драганова – директор на Библиотека „Родина“ – гр. Стара Загора и Ели Попова – директор на Изпълнителното бюро на ББИА. Грашкина постави основни проблеми за състоянието на библиотечния сектор в България: липсата на национална стратегия за развитието на библиотеките; спешна необходимост от мерки за ускоряването на изпълнението на Закона за обществените библиотеки и актуализация на Закона за депозита; предложения към Закона за училищното образование – за училищните библиотеки; неотложната нужда от технологично обновяване на библиотеките и възможностите на законодателната и изпълнителната власт да съдействат активно на този процес и др. Проблемите на библиотеките на национално ниво бяха представени от проф. Боряна Христова: отговорностите на Националната библиотека и нуждата от подкрепата на държавата; внесените и невзети под внимание предложения за изменения в Закона за културното наследство; изработването и финансирането на национална стратегия за дигитализация и др. Представителите на МК увериха депутатите, че в крайна фаза на одобрение се намират документите, свързани с прилагането на Закона за обществените библиотеки, сред които и Стандарта за библиотечно-информационно обслужване.

⁴ В „Отворено писмо“ от 25.11.2010 г. на ръководителите на десет от най-влиятелните неправителствени професионални организации в областта на културата, вкл. и ББИА до министър-председателя – г-н Бойко Борисов, министъра на културата г-н Вежди Рашидов и министъра на образованието, науката и младежта г-н Сергей Игнатов се съдържа редица тревожни констатации. Настоява се бъде обърнато необходимото внимание за решаване на част от сериозните проблеми, стоящи пред българските библиотеки. Поместваме оригиналният текст на писмото.

„Уважаеми господин Министър-председател,

Свободният достъп до знания, информация и комуникации чрез библиотеките все по-ясно се налага като приоритет в съвременното информационно общество. Те са неотменна част от стратегическите цели и държавната политика на европейските страни, имат значимо присъствие в ежедневието на гражданите на всички етапи от развитието и успешната реализация на личността.

Сред приоритетите на Програмата на правителството на европейското развитие на България са посочени:

– Връщането на културата в дневния ред на обществото и фокусирането на културната политика върху личността.

– Осигуряването на демократичен достъп на гражданите до националните, европейските и световните културни ценности; напредък на научните изследвания; мерки за продължаване на активната възраст на гражданите и развитието на човешкия потенциал чрез програми за учене през целия живот.

– Разработването на Национална квалификационна рамка, съотносима с европейската квалификационна рамка за учене през целия живот.

– Постигането на качествено образование и конкурентноспособност на младите хора и участието на България в програмата „Образование и обучение 2020“ на ЕС.

- Осигуряването на широка интернет свързаност и електронни услуги за гражданите.
- Развитието на икономика, базирана на знанието и иновационните дейности.
- Приемането на Национална стратегия за културното наследство.

В европейските страни ефективно реализиране на изброените стратегически цели се осъществява с активното участие на библиотечния сектор, който включва научните, училищните, специалните и обществените библиотеки.

С чувство на дълбока болка и разочарование констатираме, че библиотеките и книгата не се разглеждат като важен компонент на културната, образователната и информационна политика на правителството. Конкретни факти свидетелстват за тиха и безмълвна дискриминация и унищожаване на крехките наченки на положително развитие до 2009 г.

Библиотеките са засегнати най-сериозно от финансовата криза и са напълно лишени от адекватно финансиране за изпълнение на основните си дейности. Единствено средствата за библиотеките в бюджета на МК са 100% редуцирани. Въпреки дадените обещания, и през тази година не бе възстановена програмата на

Министерството на културата „Българските библиотеки – съвременни центрове за четене и информираност“, финансираща проекти за покупката на нови издания за библиотечните фондове. Не се изпълняват разпоредбите на чл. 61, т. 2 от Закона за обществените библиотеки и не се отпускат средства за регионални дейности на регионалните библиотеки. В нарушение на сроковете, определени в същия закон, не са приети предвидените поднормативни документи по §3. ал. 1 от Преходните и Заключителни разпоредби. Стандартът за финансиране на делегираните държавни дейности за библиотеките тази година е намален с 20%.

Не може да не буди сериозно безпокойство фактът, че за 2007 г. и 2008 г. 18 % от библиотеките не са купили нито една нова книга, а през 2009 г. и 2010 г. почти 90%) от библиотеките не са купували нови издания. Тези цифри доказват, че библиотечните показатели са далеч под критичния минимум и водят до още едно силно негативно последствие: само 17% от българските граждани ползват библиотеки, а само 10% – ползват обществените / читалищни, общински и регионални/ библиотеки. Тази тревожна статистика съвсем не означава, че хората в България не четат, не желаят да ползват библиотеките или че нямат нужда от тях. В другите европейски държави библиотечният сектор се отличава с висока ефективност, доказваща нарастващата роля на библиотеките като демократични общодостъпни институции в условията на глобална дигитална среда: над 60% от жителите на Великобритания, над 70% от жителите на Дания, Швеция, Норвегия и над 90% от тези на Финландия ползват обществените библиотеки.

Голяма част от българските граждани, изрядни данъкоплатци, просто са лишени от достъп до нови книги и информация в библиотеките, от модерни библиотечни услуги, а последствията са дълготрайни и видими за обществото.

Същевременно Министерството на културата през м. октомври обяви проектна сесия за допълваща субсидия за читалищата в размер на 4 млн. лева.

Тези средства могат да бъдат разходвани за ремонти, оборудване и други дейности, но не и за обновяване на фондовете на читалищните библиотеки – най-многобройните обществени библиотеки в страната.

Настоятелно молим за предприемането на минимум конкретни мерки, които ще са от съществена полза за българските граждани и ще спасят от гибел библиотеките и книжния сектор:

– Да бъде възобновено ежегодното изпълнение на Програмата за обновяване на фондовете на библиотеките на Министерството на културата. Това ще съживи библиотеките, ще върне читателите и ще повлияе положително на книжния пазар като цяло, ще подкрепи българската книга в тези тежки за всички времена на криза и остър финансов дефицит.

– Да бъдат изпълнени финансовите ангажименти на Министерството на културата към регионалните библиотеки в изпълнение на разпоредбите на Закона за обществените библиотеки.

– Да бъде ускорено приемането на поднормативните документи, предвидени в Закона за обществените библиотеки.

– В проектозакона за училищното образование да бъдат включени текстовете за училищните библиотеки, предложени от Българската библиотечно-информационна асоциация и Асоциация „Българска книга“.

Нека по пътя на преодоляването на финансовата криза не задълбочаваме духовната криза, обричайки на гибел българската книга и библиотеките. Последствията са необратими и неоправими!“

Подписали за: Българска библиотечно-информационна асоциация, Директор на Изпълнителното бюро, Ели Попова; Асоциация Българска книга, Председател, Веселин Тодоров; Съюз на архитектите в България, Председател, Арх. Георги Бакалов; Съюз на филмовите дейци, Председател, Георги Стоянов; Съюз на българските художници, Председател, Проф. Ивайло Мирчев; Съюз на българските журналисти, Председател, Милен Вълков; Съюз на артистите в България, Председател, Христо Мутафчиев; Съюз на българските писатели, Председател, Николай Петев; Съюз на преводачите в България, Председател, Проф. Емилия Стайчева; Съюз на ландшафтните архитекти, Председател, Доц. д-р Емил Галев.

⁵ На 5 октомври 2011 г. в Червената къща бе организирана дискусия, която събра интелектуалци, експерти, библиотечни специалисти, издатели, млади хора и ги обедини в подкрепа на библиотеките, книгите и четенето. В полемиката участваха преподаватели от Софийския университет – проф. Александър Димчев, доц. Александър Кьосев и Кристина Димитрова; Биляна Курташева, преподавател в Нов български университет, проф. Николай Аретов от Института по литература на БАН, г-жа Рашел Леви, преподавател по български език и литература в 18 СОУ. Сред участващите бяха представители от УНИБИТ, издатели, библиотечни специалисти от различни видове библиотеки – училищни, университетски, регионални, общински, читалищни, специални; студенти, ученици, представители на неправителствени организации, като Асоциация „Родители“ и др. Присъстваха и г-н Игор Чипев, началник отдел „Литературно наследство“ и г-жа Силва

Налбантян-Хачерян, началник отдел „Регионални дейности“ в Министерството на културата. Основните акценти в дебата очертаха необходимостта от адекватна държавна политика по отношение на библиотеките, която да осигури и регламентира условията за тяхното съвременно развитие и ефективно функциониране: системно финансиране за редовно попълване на фондовете и колекциите с нови книги (печатни и електронни), с нови електронни документи, финансиране на абонамент за достъп до електронни ресурси, бази данни и информационни платформи; осигуряване на Интернет достъп за ползвателите във всяка библиотека, назначаване на хора с библиотечно образование за постигане на професионализъм в работата на библиотеките. Бяха потвърдени настоятелните искания, отразени в Отвореното писмо, относно negliжирането на библиотеките от страна на институциите, както и за въвеждането на „Стандарт за библиотечно-информационно обслужване“ – като поднормативен документ към Закона за обществените библиотеки, който трета година „отлежава“ в МК. Колегията настоя и за включването на училищните библиотеки в подготвяния Закон за предучилищно и училищно образование, за регламентиране на мястото, мисията и функциите на училищната библиотека в образователния процес.

⁶ В навечерието на пресконференцията на ББИА на 8 ноември 2011 г., посветена на „Националната кампания за възраждане на българските библиотеки“ бе подготвен **проект за „Меморандум“** от Министерството на културата, Съюза на българските писатели, Сдружението на българските писатели, Асоциацията на писателите в България, Съюза на преводачите в България, Българската библиотечно-информационна асоциация и Асоциация „Българска книга“.[15] Той има отношение към предприемането на конкретни мерки в отговор на Националната кампания за възраждане на българските библиотеки и исканията, формулирани в Отвореното писмо до министър-председателя, министъра на финансите, министъра на културата и министъра на образованието, младежта и науката Оригиналният текст гласи следното:

„Като имаме предвид нарастващото значение на книгите, библиотеките и информацията в условията на гражданското и информационното общество и в контекста на стратегията „Европа 2020“, както и европейските документи за ключовите компетентности на 21 век и водени от желанието за осигуряване на качествено библиотечно обслужване за всички граждани чрез интензивно развитие на библиотечния сектор в България, за достигане на международните норми и стандарти, постигнахме съгласие по следните въпроси:

1. *Министърът на културата да утвърди Стандарт за библиотечно-информационно обслужване в изпълнение чл.8 ал.2 и §3 ал. 1, т. 1 от ПЗР на Закона за обществените библиотеки до края на 2011 година, съобразен с международните норми и практики.*

2. *Министерството на културата се ангажира с осигуряването на финансиране по програмата „Българските библиотеки – съвременни центрове за четене и информираност“ през 2012 година в размер, съобразен с нуждите на библиотеките и със Стандарта за библиотечно-информационно обслужване.*

3. *Министерството на културата да изпълни задължението си за целево финансиране на регионалните библиотеки за изпълняваните от тях регионални*

дейности в съответствие с разпоредбите на чл.61 т.2 от Закона за обществените библиотеки.

4. При разпределяне на допълващата субсидия за читалищата да се определи фиксиран процент на средствата, предназначени за обновяване на фондовете на читалищните библиотеки, които да се разпределят по правила, утвърдени от министъра на културата.

5. Неправителствените професионални организации в сферата на книжния сектор и библиотечното дело да бъдат представени в националните съвети към министъра и да участват в обсъждания и други форуми, касаещи съвременното развитие на библиотеките, дигитализацията на писменото културно наследство, развитието на читалищата, участието в европейски програми и проекти в областта на културната и информационната политика и достъпа на гражданите до информация и знание.“

На този етап документа остава само като проект, без да е подписан от отговорните институции. Може би поредното добро намерение?

⁷ Налага се необходимостта да бъдат разработени и утвърдени от страна на Министерството на културата на тълкувателни и други съпътстващи документи, свързани с прилагането на Закона за обществените библиотеки. Издаденият „Наръчник за местни власти по прилагането на Закона за народните читалища и Закона за обществените библиотеки“ е стъпка в тази посока [16]. Както обаче се отбелязва в него „... същностният недостатък на цялата система се свързва с трудността да бъде идентифициран проблема – дали неизпълнението на закона се дължи на неговото непознаване, или на липсата на разработен инструментариум за неговото прилагане. За да може да се направи извода, че липсват достатъчно механизми за постигане на добро правоприлагане, първият елемент на проблема – непознаването на закона, трябва да бъде окончателно отстранен, т.е. – преодоляването на проблема с правоприлагането задължително преминава през обучаването на неговите адресати, относно съдържанието и изискванията му. Чак когато на нива достатъчно познаване отново се установят пречки за доброто му прилагане следва да се търси тяхното премахване чрез разработването на указания, насоки, стандарти или препоръки за прилагане“. В Наръчника ясно се дефинира ролята на държавата и нейните ангажименти по отношение за закона. „Законово предписаната роля на държавата във връзка с механизмите, обезпечаващи изпълнението и прилагането на Закона за обществените библиотеки се изразява в следните няколко насоки:

– приемането на Стандарт за библиотечно-информационно обслужване, който се утвърждава от министъра на културата по предложение на Националния съвет по библиотечно дело;

– приемането на Наредба за реда и условията за съхраняването, ползването и разпореждането с документи от библиотечния фонд от министъра на културата“.

„... най-обхватният като субектен кръг адресати и приложно поле е стандартът, който въпреки, че по своята законово определена призваност не е с потенциала да играе ролята на насоки за изпълнението на закона би допринесъл за постигане на по-голяма приложимост на ЗОБ, предписвайки конкретни

показатели, критерии и индикатори, на които библиотечно-информационното обслужване на национално и местно ниво би трябвало да отговаря.“

⁸ В своето изказване по време на дебата в Червената къща на 5 октомври 2011 г. Динчо Кръстев, директор на ЦБ на БАН, сподели, че през 2010 г. Библиотеката на БАН не е закупила нито една книга.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **Гергова, А.** Държавна политика и библиотечна стратегия. // Книга, четене библиотека : Сб. доклади от три кръгли маси, посветени на проблемите на книжния сектор и библиотечното дело в България, организирани от Министерство на културата. – София, 2008, с. 71–77.
2. **Болт, Н.** Законодателна подкрепа и насоки за библиотеките в САЩ. // Библиотечно законодателство : Докл. от VII нац. конф. на Съюза на библиотечни и информ. работници, 10 юли, 1998, София. – София, с. 50–57.
3. **Дичев, И.** Три понятия за култура, три насоки за културна политика. // Българската култура между държавата и пазара. – София, 2007, с. 38–43.
4. **Димчев, А.** и др. Проектът „Правна регулация за библиотеките и библиотечно-информационните дейности в България“ – модел за трансформация на библиотеките / Съавт. А. Дончева и В. Грашкина. // Кирилицата в духовността на европейската информационна цивилизация : Пета нац. науч. конф. с междунар. участие, София, 1 ноем. 2007. – София, 2008, с. 424–433.
5. **Димчев, А.** Закон за обществените библиотеки – основни положения. // Доклади от XVII национална конференция на СБИР. София, 7–8 юни, 2007. <http://www.lib.bg/konferencii/nk2007/programa.htm/1.11.2007>>.
6. **Димчев, А.** Тенденции в развитието на библиотечното законодателство и политика в Европа : Пример за българските библиотеки. // Българската култура между държавата и пазара. – София, 2007, с. 399–408.
7. **Доклад** относно „Зелената книга за ролята на библиотеките в съвременния свят. Комитет за културата, младежта, образованието и медиите“. Докладчик Мира Рийянен, 25 юни 1998. // *Бюлетин СБИР*, 1998, № 2, с. 13–29.
8. **Дончева, А., А. Димчев.** Постигане на ефективност на функциониране на българските библиотеки чрез законодателни промени. // Българската култура между държавата и пазара. – София, 2007, с. 138–145.

9. **Грашкина-Минчева, В.,** А. Дончева, А. Димчев. Насоки за развитие на обществената библиотека : Ръководство за библиотечни мениджъри. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2009. – 126 с.
10. **Закон** за обществените библиотеки. // *Държавен вестник*, №. 42, 26 май 2009.
11. **Знеполски, И.** Глобализацията: културна и социална идентичност в периферните култури. // *Българската култура между държавата и пазара.* – София, 2007, с. 44–53.
12. **К общества** знания : Всемирный доклад ЮНЕСКО. – Париж : ЮНЕСКО, 2005.– 231 с.
13. **Кингам, Д.** България : един книжен сектор в затруднение. – София, 1998. – 75 с.
14. **Ландри, Ч.** Културната политика в България. Доклад на Европейски експертен съвет. – София : Съвет на Европа. Съвет за културно сътрудничество. Европейска програма за преглед на нац. културни политики, 1997. – 176 с.
15. **Меморандум** на Министерството на културата и Съюза на българските писатели, Сдружението на българските писатели, Асоциацията на писателите в България, Съюза на преводачите в България, Българската библиотечно-информационна асоциация и Асоциация „Българска книга“. Проект. – 2011. – 3 с.
16. **Наръчник** за местни власти по прилагането на Закона за народните читалища и Закона за обществените библиотеки“. – София : Национален фонд „Култура“, 2010. – 136 с.
17. **Насоки** на ИФЛА за обществените библиотеки. – София : ББИА, 2011. – 140 с.
18. **Национална** библиотека „Св.св. Кирил и Методий : Годишен отчет 2010. – София : НБКМ, 2011. – 126 с.
19. **Огнянова, Н.** Стратегия и национална програма за развитието на информационното общество в Република България. <<http://archive.bild.net/infosoc/report.htm/11.09.2009>>.
20. **2011/711/ЕС:** Препоръка на Комисията от 27 октомври 2011 година относно цифровизацията и предоставянето чрез Интернет на материали в областта на културата, както и за съхранението на материали в цифров вид. // *Официален вестник, L*, № 283, 29 окт. 2011, с. 39–45.
21. **Проданов, В.** Глобализираната културна ситуация и променящите се баланси между държава и пазар. // *Българската култура между държавата и пазара.* – София, 2007, с. 29–37.
22. **Приключи** ли Националната кампания за възраждане на библиотеките? <http://www.lib.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=688&Itemid=1/13.11.2011>.

23. **Програма** за цифровите технологии за Европа (Digital Agenda for Europe – DAE“). // [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0245\(01\):BG:NOT/21.11.2010](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0245(01):BG:NOT/21.11.2010)>.
24. **Рединг, В.** Ролята на библиотеките в информационното общество. // Конференция на националните библиотеки. Люксембург, 29 септември 2005 г. [Превод].
25. **Томова, Б.** След държавата и пазарът, или примирението. // Българската култура между държавата и пазара. – София, 2007, с. 29–37.
26. **Abid, A.** UNESCO, library development and the World Summit on the Information Society. World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council. 1–9 August 2003, Berlin.
27. **Bulgaria** Book Sector Study : Draft Summary Report. March 1992. International Book Development. – London : IBD, 1992. – 78 p.
28. **Graskiana, V., A. Dimhcev and A. Donceva.** The Law for Public Libraries in the Republic of Bulgaria: A model of transformation of the library sector and a prerequisite for the extended access to information. // Globalization and the Management of Information Resources : Intern. Scientific Conf., held in Sofia, Bulgaria, 12–14 November, 2008. – Sofia, 2010, p. 191–196.
29. **Digital Agenda:** more open access to scientific information – Commission seeks views. 15/07/2011.
<<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/890/03.02.2011>>.
30. **Jeanneney, J.** Quand Google défie L`Europe : Plaidoyer pour un sursaut [Broché]. – Bucuresti : BN, 2009. – 484 p.
31. **Kroes, Neelie.** Data is the new gold : Opening remarks : Press Conference on Open Data Strategy Brussels, 12th December, 2011. // <<http://www.europe.bg/htmls/home.php/13.12.2012>>
32. **Rubin, R.** Foundations of Library and Information Science. – New York : Neal-Shuman Publishers, 2004. – 581 p.
33. **Stimulate** your library: Local use of federal funds. // *American Libraries*, May 2009, p. 26.
34. **Survey** reveals a decline in public library state funding// *American Libraries*, April 2009, p.10.
35. **Telematics** for libraries [CD ROM]. – Brussels : European commission. 1998
36. **World Digital Library.** <<http://www.wdl.org/en/25.07.2009>>